

ĽUDOVÁ INTERPRETÁCIA KREŠŤANSKÉHO KULTU V PROZAICKOM FOLKLÓRE VÝCHODNÉHO SLOVENSKA

KATARÍNA ŽEŇUCHOVÁ, Bratislava

Christianizácia v Európe iniciovala zložitý proces nielen v dejinách náboženstva, ale aj vo sfére ľudovej kultúry. V systéme svetonázorových predstáv začína symbolický dialóg dvoch ideových línií – pohanskej a kresťanskej. Na tomto základe možno ľudové slovesné umenie vnímať ako fenomén ovplyvnený tradičným ľudovým myslením, v ktorom sa spájajú predkresťanské (pohanské) i kresťanské prvky a obyčaje modifikované miestnym kultúrnym, religióznym a spoločenským prostredím.

Spočiatku ľud prijímal kresťanstvo skôr formálne, pretože nové obrady a tradície narúšali existujúci a dobre vžitý predkresťanský rituálny celok. Napriek tomu, že cirkev po stáročia bojovala proti pohanskému kultu, nepodarilo sa prekryť všetky tradície predkresťanských náboženských systémov. Vznikali synkretické pohansko-kresťanské modely ľudovej kultúry. Tie asimilovali množstvo foriem a variantov pohanského dedičstva do kresťanského rituálneho celku.¹

Mnohí bádatelia v oblasti religionistiky, sociálnej antropológie či etnológie upozorňujú na dôležitosť folklóru pri štúdiu dejín spoločnosti.² Mircea Eliade, rumunský historik náboženstva, pokladá folklór za dôveryhodný prameň k poznaniu dejín ľudstva. Vo folklóre a náboženských praktikách pospolitého dedinského ľudu sa zachovali najstaršie mytologické predstavy a obrady. Napriek tomu, že mnohé pohanské prejavy boli v ontologickom procese prekonané, predsa v ľudových praktikách nájdeme relikty týchto pohanských kultov, ktoré M. Eliade označuje pojmami *kozické náboženstvo* a *ľudová teológia*.³ Podrobnejším skúmaním a interpretáciou folklórnych prejavov možno dokázať životaschopnosť prvkov ľudovej viery, v ktorej sa prelínajú relikty pohanského kultu s kresťanským náboženstvom.

Z tohto hľadiska upúta pozornosť predovšetkým tá stránka duchovnej ľudovej kultúry, v ktorej sa najvýraznejšie spájajú predkresťanské prežitky s kresťanskými prvkami. Ide o oblasť obradového folklóru, lebo relikty pohanských kultov – agrárneho kultu, kultu plodnosti a iniciačných rituálov sa pretransformovali do obradových úkonov a zachovali si pôvodný magický a sociálny charakter. Druhou oblasťou je náboženský folklór. Za základné kritérium vymedzenia nábo-

ženského folklóru J. Komorovský pokladá spojitost' s kresťanským kultom.⁴ K tomuto druhu folklóru možno z prozaických žánrov ľudovej slovesnosti zaradiť legendy, niektoré historické, démonologické povesti, povesti o konci sveta, o spasiteľovi, démonologické, etiologické a legendárne rozprávania, náboženské anekdoty a humoresky s náboženskou tematikou. Z okruhu dramatických žánrov náboženského folklóru začleňujeme obradové a koledové hry, veľké sedliacke hry so starozákonnými alebo novozákonnými biblickými námetmi a hru o sv. Dorote. V našom kultúrnom priestore do tohto okruhu patria aj pomerne málo zastúpené výpravné piesne, balady s nadprirodzenými bytostami a legendárne piesne s biblickými motívmi.⁵ Ľudová slovesnosť je javom syntetickým, preto v procese jej žánrovej klasifikácie nemožno striktne aplikovať princípy literárnej genológie. Pretože naši i zahraniční folkloristi (Aarne, Thompson, Gusev, Čistov, Melicherčík, Polívka, Gašparíková, Leščák – Sirovátka) ponúkajú viacero žánrových klasifikácií a katalogizácií, v ktorých prihliadajú na rozličné hľadiská a kritériá, opierame sa o klasické žánrové triedenie folklóru.

V intenciách našej práce zacielieme pozornosť na ľudovú prozaickú tvorbu z východného Slovenska, ktorú na prelome storočí zozbieral jazykovedec Samo Cambel. Vo svojej práci *Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov* (1906)⁶ uverejnil ako príklady nárečových textov 122 rozprávání z rozličných regiónov východného Slovenska. Jedinečnosť a výnimočnosť Cambelových záznamov ľudovej prózy spočíva aj v tom, že prinášajú bohatý repertoár rozprávání z okruhu démonologických povestí.⁷ Aj napriek tomu, že kresťanstvo označovalo démonické bytosti za odvekých nepriateľov Boha, za prežitok z pohanských čias, nikdy nepopieralo existenciu zlého ducha. Práve tento žánrový okruh nám poskytne priestor na úvahy o kreativite ľudového myslenia a o ľudovej nábožnosti.

Legendárne žánre ľudovej prózy⁸ sú silne folklorizované, tým je ich historická dokumentárnosť a spätosť s kánonickým biblickým textom značne oslabená. V procese folklorizácie sa legendárne a historické prvky modifikujú a pribierajú kontúry ľudového myslenia, preto sa často obohacujú o démonologické prvky (známe sú ľudové starozákonné legendy o Šalamúnovi), alebo v nich vystupujú do popredia sociálne motívy (napr. cyklus rozprávok o putovaní Krista a sv. Petra ap.). Na príkladoch démonologických a legendárnych rozprávok, ktoré zahŕňujú širokú motivickú škálu ľudovej prózy, možno sledovať prelínanie prvkov ľudového náboženstva a kresťanského kultu a ich vzájomné modifikovanie.

Démonologické povesti predstavujú epický žáner ľudovej prózy rozličného rozsahu. Rozprávajú o nadprirodzených úkazoch a bytostiach a dotýkajú sa základných životných hodnôt človeka: zdravia, majetku, lásky, sily, smrti. Tento druh ľudovej prózy je organicky spätý s mytológiou a chronologicky tak predstavuje najstarší prejav ľudovej prozaickej tvorby.⁹ Zachovali sa v nich najstaršie archaické predstavy a svedectvá o symbióze človeka a prírody. Podľa charakteru spracovania motívu a použitých žánrových princípov možno do tohto okruhu zaradiť démonologické a poverové rozprávania. Z tematického hľadiska k nim možno zaradiť ľudové rozprávania o vílach, čertoch, vodníkoch, vampíroch,

revenantoch, morách, zmokoch a ďalšie. Motivické zložky démonologických rozprávok sa neobmedzujú iba na tento žáner; často nájdeme obrazy čerta, čarodeja, veštea, pekla aj vo fantastických a humoristických rozprávaniach a historických povestiach. Folklórny materiál ukazuje, že na východnom Slovensku sú tieto motívy značne rozšírené; zberateľ ľudovej prózy Samo Cambel prináša bohaté záznamy pochádzajúce z tejto oblasti, ktoré nie sú doposiaľ systematicky spracované.

V démonologických rozprávaniach z východného Slovenska sa stretávame s rozličnými prejavmi doznievania raných náboženských foriem – manizmu, animatizmu, dynamizmu a mágie,¹⁰ ktoré sa zrodili už v počiatočných štádiách kultúrneho vývoja vo všetkých ľudských spoločnostiach. Ich odraz nájdeme v obradoch, čaroch, obyčajoch a poverách, ktoré sa v rozličných podobách pretransformovali do ľudovej prózy.

Mágia je založená na viere a na presvedčení človeka zmeniť alebo ovplyvniť realitu pomocou nadprirodzených síl. Interpreti rozprávok označujú mágiu a magické úkony pojmom *vražky* a aktérov týchto magických obradov označujú za *vražcov*.¹¹ Magické praktiky a rituály sú zvyčajne spojené so silami podsvetia. Pomocou týchto temných síl sa mág snaží nakloniť si skryté mocnosti, a tak sa dobrovoľne oddáva do ich služieb. Magické úkony sa uplatňovali vo všetkých oblastiach ľudskej činnosti, no najpočetnejšie sa využívali na získanie zdravia, bohatstva, lásky, moci nad inými ľuďmi, nad prírodnými javmi a pod. Takéto praktiky silne odporujú kresťanskej tradícii, preto cirkev upozorňuje, aby sa veriaci chránili pred akoukoľvek formou špiritizmu a pred rozličnými veštekými a magickými praktikami.¹² V zápase s pohanstvom cirkiev niektoré praktiky mágie prevzala do svojich obradov, aby ľud pri prechode od pohanstva ku kresťanstvu ľahšie prijímal pravidlá kresťanskej viery.¹³

Presviedča nás o tom množstvo náboženských úkonov, ktoré sú vo východnom obradovom prostredí zapísané v bohoslužobnej knihe – Trebníku. Z nášho pohľadu sú najzaujímavejšie obrady vysluhovania rozličných svätenín a obrady, pomocou ktorých sa vyhánajú zlí duchovia z obydlí i z človeka (Molitvy vráčekskija ko stražduščym ot duchov nečistych i na vsjakuju nemošč, Molitva o chramini stužajemoj ot zlych duchov, Poslidovanije o izbavlenniji ot duchov nečistych, Poslidovanije molitvennoje nad domom ili mestom opolzňajemym ot zlych duchov). Niektoré obrady cirkvi byzantsko-slovanského obradu sú zamerané na posväcovanie tých bylín, ktoré veriaci zvyčajne doma používajú proti rozličným neduhom, aj proti urieknutiu¹⁴ (Molitva na blagoslovenije zelija protiv neduhov). V náboženských obradoch východnej cirkvi existujú aj špeciálne bohoslužby v čase veľkého sucha s cieľom privolať dažď, prevzaté z okruhu agrárnej či plodonosnej mágie (Čin molebnaho pinija, pivajemaho v vremja bezdoždija), a tiež bohoslužby zamerané na rozjasnenie oblohy a privolanie slnečných dní, napríklad v čase žatvy a pod. (Čin molebnaho pinija, pivajemaho v vremja bezvedrja).¹⁵

Magické praktiky zamerané na ovplyvnenie prírody a zabezpečenie úrody, bohatstva,¹⁶ lásky sú podnes v rozličnej miere zastúpené v živote ľudí v niektorých oblastiach Slovenska. Rozličné formy mágie (*bielej* – z hľadiska predpokladaného efektu pozitívnej bez ublíženia inej osobe i *čiernej* mágie – škodlivej) sú zaznamenané v rozprávaniach z východného Slovenska, ktoré S. Cambel zapísal v Spišskom Štvrtku,¹⁷ v Bardejove,¹⁸ v Lemešanoch¹⁹ a inde.

Magické obrady tzv. ľúbostnej alebo erotickej mágie „pomáhajú“ vo veciach lásky, pri získavaní náklonnosti človeka opačného pohlavia. Svedčia o tom dve motivicky príbuzné rozprávania z Cambelovho súboru, zapísané v Bardejove a v Lemešanoch. Obidve rozprávky zaraďuje Jiří Polívka vo svojom súpise do skupiny démonologických rozprávok so živlami nadprirodzenými, ktoré rozvíjajú sujet o mŕtvom ženíchovi a o dievčati – kvetine.²⁰ Ide o dve verzie jednej rozprávkovej látky, obe zapísané v Šarišskej stolici. V rozprávaní z Bardejova sa mladé dievča túžiace po láske obracia na magické sily prostredníctvom starej ženy „vražkyne“. Tá jej privolá frajera-čerta, za čo ju stihne krutý trest – smrť celej rodiny. S vedomím vlastnej smrti obracia sa opäť na starú „vražkyňu“, ktorá jej poradí, aby sa po smrti nedala niest' ponad prah, ale aby ju mŕtvu pretiahli popod prah²¹ a nepochovali ju ako obyčajného človeka na cintorín, ale na križne cesty. Križovatky ciest predstavujú miesto, kde sa pretínajú cesty živých a mŕtvych. V magických zaklínacích obradoch sa tento prvok často využíva. V tradičnom ľudovom myslení sú križne cesty späté s presvedčením, že spútvajú zlých nerozhodných duchov, ktorí nevedia, akou cestou sa majú vybrať. Na hrobe dievčaťa vyrástol voňavý kvet, ktorý upútal pozornosť mladého princa. Odrhne ho, a tým jej prinavráti ľudskú podobu. Mladé dievča so svojim ženíchom – princom hľadálo pomoc na fare u kňaza, ktorý ich vyspovedal a na ochranu pred čertom dal dievčine do ruky kríž. Kríž, ako jeden z najuniverzálnejších kresťanských symbolov, ktorý v kresťanskej symbolike predstavuje víťazstvo nad smrťou a nádej na vykúpenie, v ľudových magických úkonoch plní funkciu apotropajného prostriedku proti démonom: „Jak išli za drahú ku koscelu, l'eci čert prosto ku koču a ju sce zedrec s koča, – al'e nemuh ku nej dostupic, bo mala Krista Pana v ruce.“²² V ľudovej tradícii sa konaniu zlých síl zabráňovalo rozličnými ochrannými prostriedkami – požitím cesnaku alebo ostrých nápojov, ohňom, neskoršie pod vplyvom kresťanstva sa ako apotropajný prostriedok využíva svätená voda, kríž, ochranné posvätené byliny, ba aj niektoré modlitby, pripomínajúce pohanské zarietania a zaklínania. Kým rozprávanie z Bardejova sa končí zmierlivo, tragické, baladické vyvrcholenie má variant rozprávania zapísaný v Lemešanoch. Jiří Polívka ho považuje za menej úplný a pre tragické zavŕšenie sujetovej línie ho priradzuje k starším variantom rozprávania o dievčati – kvetine. Obidve verzie pritom potvrdzujú ľudovú predstavu, že mágia je diabolského pôvodu a patrí k javom, ktoré vedú človeka k záhube a k smrti. Optimisticky ladené rozprávanie z Bardejova ponúka možnosť víťazstva živej kresťanskej viery nad svetom zlých duchov temnôt, pričom v nej možno sledovať kontamináciu kresťanskej náuky a symboliky s pohanskými relikmi v ľudovom

náboženstve. Staršia, tragická verzia rozprávania z Lemešian poukazuje na nezlučiteľnosť mágie s kresťanskou vierou a náboženstvom; v závere prináša ponaučenie: „Dzivčata! Jak frajira nemace, neščežujce sebe, a d'abla sebe nežadajce. Pridze i frajir, l'em treba čekac!“²³

Z množstva materiálu sa vyníma rozprávanie zapísané S. Cambelom 21. septembra 1898 v Harichovciach.²⁴ Zaujímavé je z rozličných hľadísk, pretože sa v ňom krížia motivické prvky viacerých druhov ľudovej prózy. Z hľadiska žánrového zaradenia patrí k démonologickým rozprávaniam osobitného cyklu o čertoch, no prostredníctvom použitého novozákonného obrazu o Kristovom vyhánaní diablov z neba a filozofickom pojednaní o duši, nebi a pekle sa posúva do roviny nábožensky ladeného rozprávania. Jirí Polívka ju v *Súpise slovenských rozprávok* zaraďuje medzi démonologické rozprávania o bytostiach nadprirodzených alebo vládnuccich silami nadprirodzenými, závody s čertom.²⁵

Ústrednou postavou je chudobný človek „hladujuci Macej,“ ktorý v zúfalstve hľadá východisko v dobrovoľnom odchode zo sveta. Pri tomto akte ho vyruší diabol a pýta sa: „Co hľedaš, Maceju?“ „Hľedam, bo tu ma bic na tim strome veľo Božej miri, ta ju chcem vzac a vas pujdzem z pekla vykuric von.“²⁶ Macej vďaka svojej šikovnosti a dôvtipu vymámi od čerta cent zlata pod podmienkou, že ich „ňevikuri“ z pekla. Macej so svojou rodinou už nemusel hladovať, ale zaplietol sa s mocou diabla. Keďže ostatným čertom v pekle sa Macejova odmena zdala príliš vysoká, snažili sa formou pretekov získať zlato späť. Rozprávania tohto typu o pretekoch s čertom sú v rozličných variantoch rozšírené po celom svete.²⁷ V súlade s typom rozprávok o hlúpom čertovi, ktorý aj napriek svojej sile nedokáže zvíťaziť nad ľudským rozumom a dôvtipom, sa završuje aj sujetová línia rozprávania z Harichoviec, prepletená okrajovými biblickými lexikálnymi spojeniami typu Boža mira, Svätý Peter, archangel Michal a pod. Nájdeť tu i biblický obraz boja dobra a zla, ktorý sa začal v nebi, keď sa časť anjelov vzbúrila proti Bohu: „A veľký drak, ten starý had, ktorý sa volá diabol a satan, čo zvädzal celý svet, bol zvrhnutý; zvrhnutý bol na zem a s ním boli zvrhnutí jeho anjeli.“²⁸ Proti nim bojoval archanjel Michal spolu s nebeským vojskom, dobrými anjelmi, a tak navždy zvrhol diablov na zem, lebo už nebolo pre nich miesta v nebi. Využitie tohto obrazu v ľudovej tradícii svedčí o znalosti Svätého Písma a jeho fungovaní vo vedomí človeka. Možno predpokladať, že rozprávač pochádzal zo západného kultúrno-religiózneho prostredia, lebo v byzantskej bohoslužobnej tradícii sa pri obradoch nikdy nečítajú výňatky zo Zjavenia Jána. Vzhľadom na náročnosť tohto biblického textu možno do istej miery vylúčiť jeho znalosť z iných ako liturgických zdrojov. Novozákonný obraz zo Zjavenia Jána umocňuje tézu, že cirkev nevyklučuje existenciu zlého ducha. V ľudovej predstave čerta možno badať spojenie starších pohanských predstáv o škodlivých démonoch a neskorších evanjeliových interpretácií.

Záver rozprávania tvorí akoby filozoficko-náboženské pojednanie o putovaní a mieste duše po smrti. Do viacerých rozprávaní z východného Slovenska sa pretransformovali ľudové predstavy o smrti, o posmrtnom živote, o duši, nebi

a pekle i o základnom morálnom či kresťanskom imperatíve – spravodlivej odplate za zlé skutky. V ľudovej tradícii Slovanov sa obraz života po smrti spájal s pokojným a bezstarostným odpočinkom duše v raji, ktorý bol projekciou pozemského života.²⁹ Až do príchodu kresťanstva absentovala myšlienka diferenciacie duší podľa etických a morálnych kritérií. Neskôr, pod vplyvom kresťanstva a etického dualizmu Slovania prijali predstavu o pekle, mieste, kde ľudia podstupujú odplatu za zlé skutky, ktorých sa dopustili počas svojho pozemského života. Učenie o pekle je súčasťou Sv. Písma a dôkladne sa ním zaoberá i teológia, preto existuje množstvo názorov na tento problém. Katolícka cirkev zastáva názor, že existuje miesto – očistec, kde duše hriešnikov dostávajú možnosť očistiť sa a nakoniec putujú do neba k Bohom požehnaným. Podľa pravoslávneho učenia, ktoré sa prísne pridržiava Sv. Písma, duša hriešnika štyridsať dní po smrti prechádza strastiplným putovaním cez jedenásť zastavení – mýtnic, kým nepríde k poslednému súdu. Po ňom sa definitívne dostane do neba alebo do pekla, ktoré je večné.³⁰

Sémantický a motivický okruh života po smrti je hlboko včlenený do myslenia nositeľov ľudovej tradície, čo sa napokon v rozličnej podobe odzrkadľuje v jednotlivých folklórnych žánroch. Svedčí o tom aj legendárne rozprávanie o putovaní človeka do záhrobia, zapísané v Margecanoch.³¹ Matka i frajerka hlavného hrdinu mali do činenia s čertmi, preto museli zomrieť. Keď stratil všetkých svojich blízkych, chcel aj on umrieť. Prišiel do kostola ku kňazom a tí mu povedali, že musí tri dni ležať v kostole, že potom zomrie. Po smrti ho spustili do pekla. Stretol tam matku aj svoju milenkú, no boli to čerti. Všetky ostatné bytosti – kravy a býkov, ktorých v pekle stretol, zaplašil vetou: „Bože, budz milosci vi mňa hrišnomu!“ Ide o biblický citát, ktorý zaznieva z úst mýtnika v Lukášovom podobenstve o mýtnikovi a farizejovi³² a podčiarkuje pokoru a uznanie závislosti človeka od Boha. Je to formula modlitby, ktorá sa vyskytuje aj v liturgii (vo východnom obrade napríklad v modlitbe pred prijímaním sv. eucharistie). Táto formula je známejšia z tzv. Ježišovej modlitby, typickej pre ortodoxné kresťanské prostredie. Vo folklórnom texte však plní úlohu ochranného prostriedku – zaklínadla proti bytostiam pekla. Pri putovaní peklom hrdina prichádza k veľkému mostu, kde boli iba britvy a nože. Keď chcel prejsť cez most, tak sa mu nože a britvy zdvihli. Cez tento most viedla cesta do neba: „Prišol ku jednému veľkomu mostu. Tam neboli ľem britve a nože. Ta jak šol prez most, ta še mu britve i nože podzvihali. Ta pod mostom vidzel svoju vlasnu mac'er, v žemi po kol'ena stala. Prez ten most zrovna šol do ňeba.“³³ Obraz mosta v rozprávaní z Margecian pochádza z obrazného učenia staroperzského náboženstva, podľa ktorého zosnulí museli prejsť cez most *Činvat*, ktorý sa pri prechode zlých zúžil na ostrie noža a nechal ich spadnúť na dno priepasti.³⁴ Matka hlavného hrdinu sa ocitla pod mostom, lebo nebola súca cezeň prejsť do neba. V nebi zotrval jeden rok, potom ho Boh Otec poslal naspäť na zem s tým, že nesmie prezradiť, čo videl na druhom svete. Keď sa ho kňazi pýtali, čo videl, odpovedal: „... ta jak i tu: Nespravodľivosc i spravodľivosc.“³⁵ Poznanie hrdinu z putovania do záhrobia

potvrďuje starobylé archetypálne usporiadanie sveta do duálnych systémov. V etickom duálnom systéme je peklo postulátom „zlého“ v protiklade k „dobrému“ nebu a je symbolickým vyjadrením viery, že pozemské neprávosti budú potrestané na druhom svete.

Interpretované rozprávania z východného Slovenska sú dôkazom toho, že v ľudovej duchovnej kultúre možno pozorovať pozostatky pohanských čias, ktoré podnes pretrvávajú v rozličných ľudových prejavoch. Máme tak možnosť sledovať kontinuitu archaických mytologických predstáv v ľudovom náboženstve a ich postupné prekrytie symbolikou kresťanských výrazových prostriedkov, čím pôvodne pohanské prejavy nadobúdajú nový kresťanský význam a kresťanskú reinterpretáciu. Jednotlivé prvky ľudovej viery obsiahnuté v prozaickom folklóre východného Slovenska dokumentujú kreativitu a mobilitu ľudového náboženstva i ľudového myslenia.

POZNÁMKY

- ¹ Ide o pohansko-kresťanský synkretizmus, ktorý sa označuje pojmom polydoxia. (Porovnaj: Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska. 2. Ed. J. Botík, P. Slavkovský. Bratislava: Veda, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Ústav etnológie Slovenskej akadémie vied, 1995, s. 53.)
- ² O tom pozri ELIADE, M.: Posvätné a profánné. Z franc. originálu preložil Filip Karfík. Praha: Kresťanská akadémia, 1994, s. 113-114; KOMOROVSKÝ, J.: K otázke štrukturálnych vzťahov medzi folkloristikou a reliigiológiou. In: K dejinám slovenskej folkloristiky. Ed. Milan Leščák. Bratislava: Prebudená pieseň-nadácia, 1996, s. 100.
- ³ M. Eliade, c. d., s. 81-111; ELIADE, M.: Dejiny náboženských predstáv a ideí. 2. Od Guatamu Buddhu po víťazstvo kresťanstva. Bratislava: AGORA, 1997, s. 303-305; Tenže: Dejiny náboženských predstáv a ideí. 3. Od Muhammada po reformy. Bratislava: AGORA, 1997, s. 185-197.
- ⁴ J. Komorovský, c. d., s. 100-101.
- ⁵ BURLASOVÁ, S.: Katalóg slovenských naratívnych piesní. Zv. 1. Bratislava: Veda, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1988, s. 77-100.
- ⁶ Publikované rozprávania tvoria prílohu nárečového materiálu práce S. Cambela, Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov. Turčiansky Svätý Martin: Nákladom vlastným, 1906, s. 209-476.
- ⁷ O iných kvalitách Cambelových záznamov ľudovej prózy pozri: MICHÁLEK, J.: Jazykovedec Samo Cambel v dejinách slovenského národopisu. In: Národopisný zborník. 12. Martin: Národopisný odbor MS vo Vydavateľstve MS, 1998, s. 93-98; Tenže: Samo Cambel a slovenské rozprávky. In: Studia Academica Slovaca. 26. Prednášky XXXIII. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Bratislava: STIMUL, Centrum informatiky a vzdelávania FF UK, 1997, s. 107-112; MINÁRIK, J.: Czamblove zbierky ľudových rozprávok. In: Slovenské ľudové rozprávky zo zbierok Sama Czambla. Výber zostavil a štúdiu napísal Jozef Minárik. Edične pripravila a poznámky napísala Marianna Prídavková. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1959, s. 335-375; PROFANTOVÁ, Z.: K formovaniu folkloristiky na Slovensku na prelome 19. a 20. storočia. In: K dejinám slovenskej folkloristiky. Ed. Milan Leščák. Bratislava: Prebudená pieseň-nadácia, 1996, s. 33-34.
- ⁸ Medzi legendárne žánre ľudovej prózy možno zaradiť v rozličnej miere folklorizované starozákonné legendy o dualistickom stvorení sveta, o Adamovi a Eve, o kráľovi Šalamúnovi, tiež legendy nadväzujúce na Nový zákon, napr. cyklus o putovaní Krista a sv. Petra, etiologické

a legendárne rozprávky o putovaní do záhrobia, o veľkom hriešnikovi Matajovi, rozprávania o zázračných soškách Panny Márie, o zázračných studničkách ap.

- ⁹ Bližšie o tom pozri v Encyklopédii ľudovej kultúry Slovenska. 1. Ed. J. Botík, P. Slavkovský. Bratislava: Veda, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Ústav etnológie Slovenskej akadémie vied, 1995, s. 87.
- ¹⁰ O tom pozri HORVÁTHOVÁ, E.: Zvykoslovie a poverý. In: Slovensko. 3. zväzok. Ľud – II. časť. Bratislava: Obzor, 1975, s. 1022.; Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska, I, s. 322.
- ¹¹ Lexému *vražec* a ďalšie odvodené slová ako *vražky*, *vražic* treba hľadať v cirkevnoslovanskej podobe slova vorožba, vražba, vrag. Viaže sa k nim význam „mág, zlý duch, zlomyselník, protivník, démon“; tí sa odvracajú od služby pravému Bohu, konajú čudesá a falšujú pravé kresťanské učenie. DJAČENKO, G.: Polnyj cerkovnoslavianskij slovar` (so vnesenijem v nego važnejšich drevnerusskich slov i vyraženij). Reprintnoje izdanie. 1900, g. Moskva: Izdatel'skij otdel Moskovskogo Patriarchata, 1993.
- ¹² Katechizmus katolíckej cirkvi. Trnava: Spolok sv. Vojtecha, 1999, s. 521.
- ¹³ Treba podotknúť, že už v Starom zákone sú svedectvá o tom, že niektoré rituálne praktiky, pôvodne magické, boli podriadené kultu pravého Boha. Napríklad v židovstve je zakázané profánne požitie krvi obetného zvieraťa, no kňaz v Božom mene vykonáva obrady očistenia a zmluvy krvou obetných zvierat. Pohanský magický obrad tak stratil svoj pôvodný zmysel a dostal sa do nových súvislostí s pravým Bohom. LÉON-DUFOUR, X.: Slovník biblickej teológie. Zagreb, Kršćanska sadašnjost, Bratislava: Dobrá kniha, 1990, s. 531-534.
- ¹⁴ Bližšie o tom ŠMAJDA, M.: Poverčivé spôsoby liečenia a zaklínania v ukrajinských obciach severovýchodného Slovenska. In: Nové obzory, 13. Spoločenskovedný zborník východného Slovenska. Ed. Š. Pažur. Vydalo Východoslovenské vydavateľstvo v Košiciach pre Múzeum Slovenskej republiky rád v Prešove 1971, s. 341-360.
- ¹⁵ Jednotlivé bohoslužobné obrady východnej cirkvi pozri v bohoslužobnej knihe Trebník. Bratislava: Metropolitná rada Pravoslávnej cirkvi ČSSR, Cirkevné nakladateľstvo, 1984.
- ¹⁶ Príklad rozprávania, v ktorom sa stretávame s magickými praktikami na získanie bohatstva, sme podrobne interpretovali v práci Ľudové rozprávky z východného Slovenska v kontexte religiózneho myslenia na medzinárodnej vedeckej interdisciplinárnej konferencii Prekladanie Biblie, náboženská tvorba a duchovná pieseň (západného a východného obradu) z európskeho kontextu v Martine 27. – 30. 9. 2000.
- ¹⁷ S. Cambel: Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov, s. 219-221 (ďalej SC, s...).
- ¹⁸ SC, s. 310-313.
- ¹⁹ SC, s. 327-330.
- ²⁰ POLÍVKA, J.: Súpis slovenských rozprávok. 3. Turčiansky Svätý Martin: Matica slovenská, 1927, s. 348-353.
- ²¹ Praž domu v ľudovej kultúre predstavuje kultové miesto obydľia. Symbolika prahu má nezastupiteľné miesto pri rituáloch rodinno-obradového kultu, napr. pri svadobných či pohrebných obradoch. Priestor pod prahom má silu zdržiavať zlé, nečisté démonické bytosti.
- ²² Porovnaj SC, s. 312.
- ²³ SC, s. 328.
- ²⁴ SC, s. 226-228.
- ²⁵ Polívka, J.: Súpis slovenských rozprávok. 4. Turčiansky Svätý Martin: Matica slovenská, 1930, s. 162.
- ²⁶ SC, s. 226.
- ²⁷ Slovenské ľudové rozprávky. 1. zväzok. Výber zápisov z rokov 1928-1947 zapísali poslucháči Slovanského seminára Univerzity Komenského pod vedením prof. PhDr. Franka Wollmana. Stredné Slovensko. Ed. B. Filová, V. Gašparíková. Bratislava: Veda, Vydavateľstvo SAV, 1993, s. 722-724.
- ²⁸ Zj 12, 7.

- ²⁹ Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska. 2. Ed. J. Botík, P. Slavkovský. Bratislava: Veda, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Ústav etnológie Slovenskej akadémie vied, 1995, s. 29, 65. Bližšie o predstave posmrtného života pozri MENCEJ, M.: Predstavy o živote po smrti u starých Slovanov. In: Slovenský národopis, 44, 3, 1996, s. 286-301.
- ³⁰ Bližšie o tom ANTONIJ, igumen: Sud za grobom, ili mytarstva prepodobnoj Foedory. Žitomir: SMP Žitomir-RIKO-PRESS-REKLAMA, 1996, 64 s.
- ³¹ SC, s. 240-241.
- ³² Lk 18, 13.
- ³³ SC, s. 241.
- ³⁴ BIEDERMANN, H.: Lexikon symbolov. Bratislava: Obzor, 1992, s. 225. Tento motív sa k nám mohol dostať prostredníctvom starobylých kontaktov Osmanskej ríše a Slovenska (1526 – 1683).
- ³⁵ SC, s. 241.

FOLK-INTERPRETATION OF CHRISTIAN CULT IN THE EAST SLOVAC'S FOLKLORE

R e s u m é

The arrival of Christianity stimulated complicated process in Europe, not only in history of religion but in the sphere of folk culture as well. New ceremony and traditions started to enrich the pre-Christian, pagan ritual whole – the symbolic dialogue of two ideas lines – pagan and Christian. Syncretic pagan – Christian models of folk culture have arisen. There are pre-Christian (pagan) and Christian elements and customs united and usually modified with local cultural, religious and social surroundings. There was an interesting process in the cultural and religious history. Religionists declare it as a *Christianization of pagan* or *sacralization of the dishonoured*.

We will focus our attention on folk verbal culture – folk prose from East Slovakia, which was collected by a linguist Samo Cambel. He published 122 speeches from different East Slovak's regions as an example of dialect texts in his work *Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov*. We will choose 3 of them which grant space for considerations about creativity of folk thinking and folk belief. We want to refer that we can observe pagan plan (magic, devil, ...) in elements of folk-clergyman culture like mixture of Christian doctrine and symbolic with pagan relicts in folk religion (the cross, the holy water and prayer like a protective mean against dark powers). We have possibility to see continuity of archaic mythological ideas in folk belief and their successive connection with symbolic of Christian verbal means, what is the process in which original pagan demonstration acquires new Christian meaning and Christian re-interpretation.